

NEDEJTE SE ZASÁHNOUT SKEPSÍ

Karel Mácha, Prof., PhDr., DrSc., "Philosoph des Grenzenlosen" (St. Kowarik) - narozen 2. ledna 1931 v Díně u Soběslavi. Vysokoškolské studium ukončil na Filozoficko-historické fakultě Univerzity Karlovy v r. 1954 v semináři Milana Machovce.

V letech 1954-1966 byl členem Kabinetu pro filozofii ČSAV, pozdějšího Filozofického ústavu ČSAV, redaktorem Filozofického časopisu ČSAV a externě učil na různých vysokých školách. Habilitoval se v roce 1962 na Univerzitě J. E. Purkyně v Brně. V roce 1968 byl hostujícím profesorem na Wilhelms-Universität in Münster (West.) V téže roce získal hodnost "doktor filozofických věd" v oboru "integrální antropologie".

Od roku 1965 byl docentem dějin filozofie na Fakultě sociálních věd a publicistiky Univerzity Karlovy, v roce 1969 i jejím děkanem. Krátce na to byl zbaven možnosti přednášet, byl propuštěn, nemohl publikovat, cestovat do zahraničí atp. V r. 1978 využívá cesty do zahraničí k emigraci.

V letech 1978-86 je Mácha hostujícím profesorem Ústavu pro křesťanský světový názor a filozofii náboženství (tzv. Romano-Guardini-Institut) na Universitas Ludovico-Maximiliana v Mnichově, v letech 1987-88 je hostujícím profesorem na Polytechnic University in New Yorku. Od roku 1988 je Mácha řádným profesorem sociální filozofie na Gustav-Siewerth-Akademie (ultramontánní katolická vysoká škola) v Bierbronnenu (jižní Bádensko). V roce 1990 je Máchovi vrácena profesura pro dějiny filozofie na Univerzitě Karlově.

K. Mácha se v 70.-90. letech věnuje nejen filozofii, ale i beletrii, zejména pak filozofické esejistice (např. "minitrilogie": Cartesius, Jean Jacques Rousseau, Giordano Bruno, Brno 1991-1993, nakl. Petrov). Četné práce K. Máchy vyšly v němčině, angličtině, francouzštině, italštině, španělštině, srbochorvatštině, ruštině i maďarštině.

Pane profesore, začneme otázkou zdánlivě nefilozofickou. Co vlastně znamená být filozofem - profesorem filozofie v emigraci?

Emigroval jsem proto, že mi moji inkvizitoři doslova zakázali "pracovat ve filozofii" - řečeno tehdejší terminologií vylučovacích komisí. Protože jsem nesměl publikovat ani cestovat a protože jsem byl soustavně denuncován - včetně odposlouchávaných telefonátů, cenzurovaných dopisů a denního prohledávání zásuvek psacího stolu. Teď jsem svobodný člověk. Ale vy se patrně ptáte, v čem se odlišuje můj životní styl od životního způsobu řekněme obvyklého člověka? Snad v tom, že mlčím více než jiní lidé. Můj pracovní den pozůstává z dvanáctihodinového mlčení. A když pracuji, nemluvíím více než to, co nutně musím, kvůli komunikaci se světem. To je prostě příkaz koncentrace, myšlenkového soustředění. Doba lidského života je omezená, a mnoho času už nezbývá. Filozof se připravuje na svůj úkol velmi dlouho, déle než jiné obory. Platón naznačoval, že studující filozofie je přibližně hotov se svou přípravou ve čtyřiceti letech, možná později. Teprve pak nastávají léta zralosti, a všechno to, co bylo uveřejněno předtím, může být

posuzováno kritiky jako předčasné. Jinými slovy, žiji svou prací, žiji tím, čemu dělník říká "dílo". A toto dílo filozofa záleží v tom, zanechat stopu. V tom je jeho smysl, v tom je jeho svoboda.

Myslíte tím patrně publikace, knihy a jiné odborné texty.

Myšlenkovou stopu. A ta zůstává nejen v knihách, nejen v knihovnách (jeden můj známý knihovník jim říká "hrobky knih"...). Zda vaše práce k něčemu byla, to poznáváte především na svých žácích. Měl-li jste jaké a měl-li jste to štěstí, že byli dobří. Mimochodem, to byla vždy jedna z mých mála radostí, že ke mně chodili na přednášky nadaní mladí lidé - typicky různých národností, různého náboženství a většinou chudí pozemskými statky. Život filozofa je jediná souvislá stopa - tak jako je fyzicky téměř nepřítomen ve společnosti, tak je v ní všudypřítomný v psychickém nebo spíše duchovním smyslu. A ve filozofické literatuře je to ještě mnohem těžší než kdekoli jinde.

Musíte se svými myšlenkami žít, jít s nimi večer spát, ráno s nimi vstávat. A přepadnou-li vás ve spaní, tak nelenit, vstát a zapsat formulaci: jinak je ztracená. Jen tak vzniká vaše filozofická, tedy myšlenková linie. Nezůstane prostě nic jiného než stopa v literatuře, jakkoli hypotetická, pokud jde o její praktický význam.

Ale z něčeho přece musí i dnešní filozof žít, potřebuje byt, obživu, literaturu, kontakty, musí cestovat...

Myslet přitom zároveň na zisk a blahobyť, to by byl nesmysl. Z filozofie se nedá žít, ale dá se v ní existovat. Klášter mne naučil, jak málo potřebuje dospělý muž, aby prošel. Poznal jsem princip umění bezpotřebnosti - to, co mne kdysi fascinovalo na Čiňanech. Pro nás Evropany to má jinou dimenzi: nemáme právo myslet si, že máme k dispozici ještě tisíc let existence.

Ty krutosti malých českých sadistů s partajní legitimací ze začátku 70. let, tomu se mohu dnes jen smát: mne nedostali. Od roku 1978 jsem zase profesor a už nikdy nic jiného nebudu, to je smysl mé existence a dostatečný důvod toho, proč jsem opustil - nerad - svou vlast.

Několik let jste v emigraci působil jako profesor na Ludwig-Maximilians-Universität v Mnichově. Pohostinsky jste přednášel na několika dalších univerzitách v řadě zemí včetně Spojených států amerických. Jaký je rozdíl v pojetí studia, v úrovni studentů a v jejich šanci stát se dobrými filozofy - řekněme u nás a v Německu?

Německá univerzita? Je stejně špatná jako všechny univerzity dnešního světa: má-li univerzita 80 000 posluchačů, tak už je to jen symbolický pojem. Reálně existuje jen seminář - a má-li student štěstí, že přijde k dobrému profesorovi a do malého semináře, může z toho i něco získat. Ale bylo by dnes lepší, kdyby studoval někde v ústraní, než aby se tísnil v sále, kde je na patnáct set posluchačů a kde se přednáška snadno zvrhne v

masové shromáždění. Dnešní doba potřebuje buď ještě jednu superuniverzitu, anebo drasticky omezit počty posluchačů. Rozumné země si to ostatně tak zařizují: na Columbia University v New Yorku jsou například dvě fakulty, Každá má 5000 posluchačů, a to stačí. Dostat se na takovou univerzitu jako student je už pokládáno za něco mimořádného. Evropané uvěřili v naprostou rovnost šancí - to je velká lež. A tak má dnes Università di Roma asi 150 000 posluchačů a nejmenší italská univerzita v Lecce, má téměř 10 000 studujících. Takže něco jako výchova příštích akademických žebráků...

Ano, tomu rozumím. Filozofické obory kladou na studenty zvláštní nároky a studium filozofie nemůže být masovou záležitostí. Ale vy i přes to nechcete být ničím jiným než právě profesorem filozofie.

To je něco úplně jiného. Byl jsem ostatně vždy připraven začít dělat druhý den něco jiného, třeba taxikáře, jestliže by mi moje filozofická existence připadala nesnesitelná. Kupodivu k tomu nikdy nedošlo, a tak jsem strávil svá dosavadní léta tím, že jsem se věnoval té - v očích normálních lidí - nejzbytečnější činnosti, jaká jest, totiž filozofii. A jestliže se tím zabýváte déle než čtyřicet let, můžete to pokládat i za svůj osud.

Přejděme nyní k něčemu méně kontemplativnímu. V Německu i jinde jste publikoval úctyhodnou řadu knih, mezi nimi také rozsáhlé třísvazkové dílo Glaube und Vernunft, které je přehledem českého filozofického myšlení od počátku (od r. 863) až do roku 1948. A z korespondence s Vámi vím, že je k tisku v Německu připraven i čtvrtý svazek - Československá marxistická filozofie po roce 1945 -, který má přes tisíc stran. Myslím, že je to ojedinělý soubor prací - o něco podobného se před vámi ještě nikdo nepokusil. Můžete k tomu něco povědět? A ještě něco. Kdy tato quadrilogie vyjde česky?

Patřím ke generaci, která zažila ještě dobu předválečnou (byť ve věku dětském), válku, drama let 1945-48 a to všechno potom; a navíc má ještě dnes dosti sil, aby mohla bilancovat. Generace Gorbačov. Ročník 31. To je velké historické štěstí, náhoda a současně i cosi jako charisma. Nikdo z později narozených už do této situace nepřijde a ti starší, pokud ještě žijí, mají už jiné zájmy. Když jsem si tuto okolnost uvědomil, využil jsem těch několika věnovaných let v bavorském klášteře ke zpracování všeho dostupného materiálu, který jsem dostával jak díky příteli z Prahy, tak i z místních znamenitých knihoven a archivů.

A jak při tom působil onen nedobrovolný geografický a sociokulturní odstup?

Pro mne to bylo velké dobrodružství poznání, neboť po letech čte člověk všechno jinak. U nás se snad nejvzdělaněji psalo asi tak před začátkem našeho století, v 90. letech - počínajíc generací Masarykových žáků nastává už éra ideologizací a úroveň filozofování se postupně stále snižuje - až k těm koryfeům z Filozofického časopisu ze 70. a 80. let. (Ale už za mého redaktorování byl špatný dost a já si dodatečně uvědomuji, jak nezralý a

nekompetentní jsem tehdy byl.) - No, tak jsem to napsal. S velkým zadostiučiněním, že konečně mohu přiblížit světovému čtenáři české dějiny filozofie v jejich úplnosti; co 'české'? Působili u nás Španělé, Italové, Holanďané, Rusové, Ukrajinci - a ovšem filozofie německá. Která země se může s námi srovnávat, pokud jde o polynacionálnost filozofické produkce? My máme ne jedny, ale aspoň trojí prameny: latinské, německé a české. A ještě maličkost pro ilustraci: V Praze 20. a 30. let si mohl studující filozofie poslechnout přednášky denně na pěti různých univerzitách v pěti jazycích - a ani přitom nemusel opustit brány Starého Města. To je světový unikát a Němci jen žasnou, když jim vyprávím o té báječné kultuře naší země, které ještě nedávno říkali 'Ostblock'...

Protože každý díl má přibližně 1 000 stran, jde o dílo impozantní také již pouhým rozsahem. Co je nejdůležitější pro takovou práci?

Leb ocelivá a zadek olověný, jak to lapidárně vyjádřil Jan Ámos Komenský. Je to prostě tak, že si nesmíte dělit rok na dny pracovní a sváteční a den na pracovní a popracovní dobu. Můj klášter byl v tomto ohledu ideálním pracovním prostředím - začíná se ranní procházkou v zahradě, koncentrací, kontemplací - pak následují dlouhé hodiny práce až po večerní vesper a závěrečnou meditaci, nejraději opět v zahradě. Ale nemyslete si, že to propaguji - každý si musí najít svou cestu sám.

Zatím stále píší aspoň jednu práci ročně, to je asi tak norma, která charakterizuje na Západě profesora, a právem: veřejnost si může tyto nároky na profesora klást. V Mnichově jsem také zpracoval tři souhrnné monografie: o Feuerbachovi, o Kierkegaardovi, o Nietzscheovi. Měla by z toho být trilogie *Rozum a absurdita*. Přehled dějin německé filozofie (především nábožensky orientované) v 19. století. Potřeboval bych, aby měl týden osm dní, abych to všechno stihl.

Vaším velkým tématem a velkou filozofickou láskou je ovšem antropologie, integrální antropologie, kterou jste u nás kdysi založil. První publikace k těmto problémům jste psal už na přelomu 50. a 60. let.

Dovolte mi poznámku privátně historickou. (Člověku stačí už jen vzpomínat...) Integrální antropologii jsem založil spolu s přáteli dr. Josefem Wolfem a doc. Václavem Benešem už v roce 1962 (od r. 1966 pak existovala jako sekce Sociologické společnosti ČSAV). Po mém vyakčnění nebyla Integrální antropologie v r. 1970 (v době "konsolidovaného" znovuustavení čs. vědy) obnovena, tj. nebyla přijata ani Filozofickou jednotou, ani Sociologickou společností. Co se k tomu vrátet. Forget it. Tak jsme ji obnovili v r. 1976 s mými bývalými žáky na úrovni soukromé společnosti - říkal jsem tomu "Vinohradský salon". (Hostitelkou byla dr. Jaroslava Pokorná a duší kruhu byl Antonín Jeřábek, díky jehož záznamům byla řada cenných přednášek i textově fixována. Mnichovská Staatsbibliothek má dnes náš svazek z let 1976 - 1977 nazvaný *Aristotelés a historické založení integrální antropologie*.) Po mé emigraci jsem integrální antropologii obnovil spolu se svými přáteli a studenty v Mnichově a založil pro ni i ediční řadu (vyšlo celkem

sedm obsáhlých svazků, v pěti jazycích - a spolupracovaly desítky světově významných autorů - to jen tak na okraj). Ale už v září 1977, když jsem se setkal v Praze s mým nynějším přítelem Prof. Dr. Eugenem Biserem, pozval jsem ho na jedno z našich kryptických, v podstatě nelegálních zasedání - bylo to v zadní místnosti smíchovské restaurace "U Holubů". Dodnes vzpomínám, jak jsem si vybavil Nietzscheovu předmluvu k jeho knize *Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*. Mladý filozof, sedmadvacetiletý profesor klasické filologie v Basileji, přináší svému tehdy velkému vzoru, Richardu Wagnerovi, svou první filozofickou knížku - je to ve švýcarském Tribsehen, mladík v širokém klobouku a zimním pláští stojí před Wagnerovou vilou, v zimním podvečeru, v němž poletují ve vzduchu vločky sněhu, a cituje verše norimberského filozofa-básníka Hanse Sachse:

"Mein Freund, das grad ist Dichters Werk,
Das sein Träumen deut' und merk'.
Glaubt mir, des Menschen wahrster Wahn
Wird ihm im Traume aufgetan:
All' Dichtkunst und Poeterei
Ist nichts als Wahrtraum-Dichterei..."

Ocitoval jsem tehdy profesoru katolické filozofie Biserovi verše norimberského protestantského básníka a zjistil jsem k mému překvapení, že naše názory se vůbec nerozcházejí...

Pokud jde o předmět či obsah integrální antropologie, rozumím tomu zatím tak, že tato disciplína se při studiu člověka a lidské situace ve světě snaží integrovat dosavadní parciální hlediska do širšího kontextu "souhrnné filozofické vědy o člověku". A to je podle mého názoru velice obtížné z důvodů věcných - jde tu totiž o různé hladiny a způsoby abstrakce, které se obvykle daří integrovat jen částečně.

Lidí, kteří se budou chtít věnovat integraci vědy, bude vždy velmi málo. Ale to není rozhodující okolnost. Za jádro toho, co nazývám "integrálně antropologický" koncept člověka, pokládám především dvojí: perspektivu a rozevřenost. Mezi dosavadními vědami o člověku stojí zbytečné ploty intradisciplinárních terminologií a monologických zaklínadel. Pryč s tím! Problém integrace našich bádání je před námi a nemůžeme před ním zavírat oči. Tento problém začíná na úrovni každé nové, každé příští generace: nikdy nebude zcela uzavřen. Ale každá z generací věd o člověku k němu musí cosi přičinit, nechce-li žít uzavřena ve svých pojmových mezích. Vyjádřil jsem to celkem dost přesně ve svých *100 tézích o integrální antropologii*. Existují tři německé verze těchto tézí, z toho definitivní je verze z r. 1984. Existuje také verze anglická, francouzská, italská, srbochorvatská - to byl tehdy takový jazyk...

A česká verze?

Ne, česká verze, s níž bych se dnes chtěl bez dalšího ztotožnit, zatím neexistuje. Ale existuje překlad do ruštiny a chtěl bych dát v příštích letech zpracovat verzi španělskou a čínskou: to jsou dva rozhodující jazyky pro 21. století.

Pane profesore, myslím, že jsme vcelku logicky dospěli k dnešním civilizačním problémům, k dnešní globální krizi. Ne každý tuto krizi uznává a chápe jako vážné téma dnešní filosofie. Vidíme to poměrně dobře na zatím stydlivé filozofické reflexi krize ekologické.

Mnichovský myslitel Oswald Spengler pojednal fundamentálním způsobem "krizi civilizace" ve svém dvousvazkovém díle *Untergang des Abendlandes*. *Zánik Západu* byl bestsellerem let po 1. světové válce (žádný filozof kolem této knihy nepřešel bez poznámky). Tomuto pověstnému dílu byly přičítány mimo jiné také herostratovské záměry a Spengler byl pranýřován jako rasista, jako souběžec nacismu atd. (Špatnou službu mu přitom ovšem prokázal Alfred Rosenberg svým antisemitským dílem *Mythus des XX. Jahrhunderts* - to je ta skutečná nacistická kniha.) Dnes se zdá, že Spenglerův skepticismus ohledně možností evropského Západu byl více než oprávněný.

V době, o níž tu mluvíme, a také později, po 2. světové válce, se ovšem spíš věřilo v pokrok, v pokrok vědecký, technický i všeobecně kulturní.

I já jsem se kdysi díval na Spenglera naivně-kriticky a jeho "evropocentrismus" jsem pokládal za implicitní mez jeho způsobu myšlení. Život nás učí myslet nezaujatěji. Posudte sám. Za centrum zásadních myšlenkových orientací západní kultury platily až do nedávna Spojené státy americké (včetně toho, že se tímto směrem konal "odliv mozků", nejlepších intelektů Evropy po 2. světové válce). Dnes vznikla právě v tomto intelektuálním a decizním centru dnešního západního světa situace, v níž americká tradice (tj. protestantsko-morální filozofické základy plus bílá civilizace) přestává hrát rozhodující roli. Tato tradice se dnes musí konfrontovat s militantními koncepty, které jsou bílé Americe nesmiřitelně protikladné: jsou to afrocentrické, indiánské, iberohispanšské, pacifické aj. verze amerických dějin a také americké budoucnosti. Tato filozofie dosavadních "minorities" nechce mít nic společného s iluzí společné americké univerzální kultury, do níž by měly v budoucnosti vyústit všechny (ovšemže mírově spolupracující) parciální kultury - je předpovězen a vyhlášen boj a počítá se ovšem s oběťmi...

Myslím, že nebezpečnému procesu akulturace, tj. hrozící ztrátě přirozené diversity kultur, začínáme dnes lépe rozumět také v souvislosti s ohroženou diversitou biotickou, v souvislosti s nevratným procesem ničení biologických druhů. Ale vraťme se na náš starý kontinent - co Německo a jeho světově proslulá filozofická kritika?

Zatímco se mnichovská filozofie z roku 1994 nadále utápí ve čtení Kantova díla pod lupou, zdají se být Kant, Descartes, Francis Bacon anebo třeba Leonardo pro současnou

Ameriku "dead white men", a celým dosavadním dějinám filozofie je vytýkáno, že jejich racionalismus a humanismus byl nadměrně (či spíše bezměrně) přeceňován. A snad nikdo nebyl ve výročním roce "objevení Ameriky" tak proklínán ideology nových filozofií jako právě Kryštof Kolumbus. Jako protiklad řecko-evropské tradice se objevují nové mytologie. Ještě před deseti lety bylo šenzací, když si nově založená Central faculteit university v Rotterdamu pozvala jako svého "hostujícího profesora" indiánského šamana na dvousemestrální kurz. (Zařizoval to tehdy můj přítel prof. dr. Heinz Kimmerle, v té době děkan a obnovitel filozofie v Holandsku. Ano, došlo to už tak daleko, že vláda zakázala výuku filozofie na vysokých školách, - s výjimkou tří velmi zbožných univerzit - když zjistila, že holandská univerzita v podstatě vychovává komunisty...) Dnes je v Americe situace taková, že univerzita by nebyla pokládána za přitažlivou, jestliže by tam aspoň jeden šaman nepůsobil... Mýtus "Černé Kleopatry", "woman of color", která prý to byla, co transmi-tovala svým sňatkem s Markem Aureliem evropské kultuře rozhodující impulsy, tento mýtus je nadšeně přijímán a masově aplaudován všemi, jenom ne bílým publikem.

To je ovšem i biologicky nesmysl. Integrující se planetární kultura stojí přece před vážnějšími problémy.

Že je to nesmysl? Že je v tom počátek definitivního zániku Ameriky? To bych Vám nedoporučoval veřejně vykládat např. na nějakém plácku v Brooklynu (kde se v neuvěřitelně krátké době srotí mnohatisícový dav) - to by Vás mohli pak dát dopravit domů ve dvou kusech... Ne, nechci přehánět - ale jsme "v tom" (Sartre) už dále, než si myslíme. Bílá Amerika nebude hrát v příštím století už vůbec rozhodující roli - budoucnost tohoto kontinentu se rozhodne konfrontací Iberoameričanů a nebiých Američanů. A Evropa? Její osud rozhoduje každý příští den, v němž - legálně či ilegálně - přicházejí tisíce imigrantů, mnoho z nich doslova z doby kamenné. Nepokládejte to za horror-scenario: vezměme na vědomí, že epocha racionalismu a humanismu je u konce. A budoucnost lidstva nerozhoduje otec-intelektuál, ale prostá, ba ta nejprostší žena.

Dobře, ale budoucnost lidstva je ohrožena i tím, že se nám nedaří zastavit pustošení přírody. V čem je potom skutečná příčina civilizační krize? Není skutečná příčina krize spíše systémová, sociokulturní a technologická?

Zda v tom vidím krizi civilizace? Ale ne, takový je člověk. A ta naše dvě tisíciletí, na něž jsme hrdí, jsou jen 2 mm ve srovnání s nepřehlednou délkou antropologických věků. Já jsem se ostatně svou skepsí k industriální civilizaci netajil: najdete o tom stopy v mém příspěvku pro **Literární noviny** v r. 1965, a v mé knize *Medziludské vzťahy v modernej spoločnosti. (Teória ľudských vzťahov)*, Bratislava 1967.

Z mého dnešního hlediska si nemyslím, že to nejdůležitější na situaci člověka je fakt, že naši současníci jsou "odcizení", resp. že toto odcizení vyrůstá ze struktury "průmyslové společnosti". Bylo velkou zásluhou Ericha Fromma, že na fakt "odcizení" upozornil: a já jsem kdysi ve Fommových pracech nalézal smysluplnou odpověď na otázky lidské exist-

ence současníka. Dnes shledávám, že způsob, jakým byl Fromm interpretován v 70. a 80. letech, řešení problému "normality" více uškodil než prospěl (snad byl Fromm nekriticky přeceněn) a že "odcizení" se stalo zaklinadlem používaným vhodně i méně vhodně na řešení otázek mnohem hlouběji sahajících, než je struktura mezilidských vztahů.

Nejde ani tak o problém "lidské normality", jako spíše normální lidskosti: a tu vidím jako Frommovu slabinu to, že vykládal, zejména ve svých posledních pracech, situaci moderního člověka jako podstatně denormalizovanou. Ne, je to docela "normální" - chceme-li toho slova ještě použít - situace. Civilizační vliv sice vstoupil mezi člověka a jeho biologické základy jako zprostředkující článek, avšak nezměnil tím nic na podstatě lidské existence - totiž na možnostech obranné reakce člověka proti vlivu prostředí.

Pane profesore, dovolte ještě poslední otázku: Co považujete za nejzávažnější problém dnešního lidského společenství a také vašeho filozofování?

Aby člověk objevil zase řád v sobě samém. Dnešní doba je velice neklidná, patologicky rozrušená, nestabilní, lidé se chovají jako zvířátka před výbuchem sopky; a k tomu výbuchu musí dojít. Zažíváme ještě poslední léta jakéhosi relativního klidu, ale už ke konci století bude Evropa zaplavena novými populacemi, a dnešní luxusní problémy civilizace budou zapomenuty. Nechtěl bych žít v 21. století, nebo aspoň ne dlouho: nebude to dávat mnoho smyslu. Ale nedejte se zasáhnout mojí skepsí. To jen že se ptáte. A moje filozofování? Filozofie je branou k poznávání a vůbec nemá nic společného s branou krematoria, posledními dveřmi života. Poznávání je esenciální forma intelektuálního života, radostného objevování mezi toho, co jsem až dosud věděl. Rozhodující i pro filozofa bude vždy síla jeho imaginace... Jsem spíše porodník myšlenek než jejich otec. Myšlenky jsou ve mně odjakživa: snad už v prenatálním stavu je tomu tak - musím jim však usnadnit cestu na svět. A jsem současně - nutně - i subjekt tohoto aktu: inspirace, imaginace je počtím, ale teprve výsledná formulace vytváří dílo. A každý porod je tak hluboký zásah do lidské podstaty, třebaš jen do její psychické sféry, že působí bolest.

Myšlenka si hledá slova, chce-li vůbec předstoupit před veřejnost. Musí nalézt svou formu, aby se mohla stát skutečností. A přiznám se, že mi na ničem dnes tak nezáleží jako na formě, která by byla nejen "adekvátní" (jak zní termín původně ještě Aristotelův, vytvořený ad hoc pro logickou analýzu "pojmu", tedy jedné z logických forem), ale také krásná... To se ostatně vztahuje nejen na sdělení, ale už na mlčenlivý stav mysli.

Dovolte, abych výjimečně zacitoval - z *Druhé smrti*: " - Takže Tvé mlčení má v tom svou cenu, že nemluvíš. - Neboť smysl ještě nevešel do slov. - Ještě se k nim nepřiblížil".

Snad jsem Vám už jednou vyprávěl tu historku s Diogénem ze Sinope, tím obdivuhodným mužem, který neměl nic jiného než hůl (proti psům), klobouk (proti horkému řeckému slunci), plášť (víceméně z důvodů veřejné mravnosti), starý ojetý VW-Golf (kvůli pohostinským přednáškám...) a malý opotřebovaný pohárek; a když jednou viděl chlapce, jak pije z dlaní, zahodil i ten pohárek...

Rozhovor vedl Josef Šmajš